

znanstvenu interpretaciju katkad gradi na temelju pojedinačnog slučaja, izbjegavajući time autoritativno fiksiranje i esencijaliziranje iskustava *drugog*. Takvim pristupom, koji potvrđuje i ova knjiga, istraživač više ne stvara generalizirajuće oblike znanja, ali će se naći u delikatnoj mreži tuđih iskustava. Usredotočivši se na pojedinca, implicitno s velikim poštovanjem prema osobi i pojedinačnim sudbinama, autorica predstavlja *heterogenost migrantskih sudbina, iskustava i identiteta*. Taj osjećaj za sudbinu drugoga, senzibilitet za analizu iskustvene razine, koji je onda i urodio pristupom predstavljanja različitosti, bez autoričina interpretativna nametanja, ozvučilo je ovaj tekst posebnim višeglasjem te ga učinio bogatijim i složenijim.

Iako studija nije ispolitizirana, sama tema pripada sferi političke intonacije. Autorica, naime, dotiče ključna pitanja hrvatske politike prve polovice devedesetih (primjerice etnička preseljenja), na mjestima komentira državnu retoriku, a u dijelu u kojemu se politika veže s kulturom nužno se koncipiraju pitanja nacionalnog identiteta. Tako je otvorena i problematika integracije različitih skupina Hrvata u hrvatsko društvo nove nacionalne države, kao i svi prijevori s time povezani, od onoga je li integracija osobna odluka ili kolektivni čin pa do pitanja treba li uopće ostvariti cjelovitu integraciju u hrvatsko građansko društvo ili očuvati neku vrstu (kolektivnog) identiteta. U tom smislu nadovezuje se i prijevori odnosa kulture (različitosti) i nacije (jedinstvenost) u poimanju multikulturalnosti (regionalnog, subetničkog) hrvatskog identiteta kao bogatstva, nasuprot unificirajućim trendovima modeliranja hrvatske kulture. Zanimljivost je pri čitanju ove studije i ta što glasovi "malih" ljudi komentiraju "veliku" politiku, nastojeći u prvome redu sebi, a onda i drugima, postaviti razumljivu sliku vlastite sudbine i iskustva unutar političkih i ratnih zbivanja.

Studija *Srijemski Hrvati* temeljena je na višegodišnjem terenskom autoričinom radu, koji je rezultirao bogatim korpusom građe. Također, studija konkretizira nove pristupe istraživanju, a odlikuje se i uživiljenim ključnim kritičkim antropološkim konceptima. Sve je to omogućilo autorici da fenomene migracija, identifikacija, interakcije i integracije obradi složeno i slojevito. Širina pristupa stavlja ovu studiju u red interdisciplinarnih, noseći potencijal za mnoge znanstvenike društveno-humanističke orijentacije koji se bave problemima i fenomenima kulturne i društvene dinamike, migracija, etniciteta, identiteta, interakcija, mentaliteta.

Valentina GULIN ZRNIĆ

Kiberprostor, kibertijela, cyberpunk, Kulture tehnološke tjelesnosti, ur. Mike Featherstone, Roger Burrows, prijevod Ognjen Strpić, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001., 396 str. (Biblioteka; 42)

U uvodniku zbornika *Kiberprostor, kibertijela, cyberpunk* — prvotno objavljenom 1996. na engleskom jeziku — autori vrlo pregledno opisuju *kontekst* tehnoloških tjelesnosti i tumače ključne pojmove i fenomene istaknute u naslovu knjige. Njihov je tekst najava radova koji potvrđuju složenost i mnogolikost *kibertema*, veliki broj perspektiva koje je moguće zauzeti prema svijetu tehnologije tj. prema

ma kulturološkim i društvenim promjenama koje donosi suvremena informatičko-komunikacijska tehnologija.

Jedna od osobina zajedničkih velikom broju radova pretpostavka je o *temeljnoj* promjeni društva u mogućem *drugom medijskom dobu*. Ona najeksplicitnije dolazi do izražaja u tekstu povjesničara Marka Postera *Postmoderne virtualnosti*, koji suvremene tehnologije ne promatra kao *unapređenje već oblikovanih pojedinaca* nego kao *dubinsku transformaciju* koja se očituje u samoj promjeni *identiteta*: "elektroničke komunikacije subjekt konstituiraju drugačije nego što to čine glavne moderne institucije. Ako moderna,

ili način proizvodnje, označava shematizirane prakse koje stvaraju identitete kao autonomne i (instrumentalno) racionalne, postmodernizam ili način informacije ukazuje na komunikacijske prakse koje subjekte konstituiraju kao nestabilne, višestruke i raspršene". Nasuprot tome, Kevin Robins se u tekstu *Kiberprostor i svijet u kojemu živimo* otvoreno izruguje retorici fragmentiranih, promjenjivih, nestabilnih identiteta. Njegova kritika nije toliko upućena tehnologiji koliko onima koji o tehnologiji pišu kao o *novome svijetu*. Kako kazuje i naslov njegova rada, on kiberprostor promatra iz svijeta u kojemu živimo, sada i vrlo vjerojatno zauvijek. Michael Heim pak govori o različitim *tehnikama* virtualne stvarnosti uspoređujući njezin *pronalazak* s pronalaskom vatre te uvodeći pojmove kao što su *sindrom drugog svijeta*, koji pak može prerasti u *bolest drugoga svijeta*, a temelji se na činjenici da *virtualni svijet upada u naše aktivnosti u primarnom svijetu, i obratno*.

Ideju sveobuhvatnih, *sržnih* transformacija — ali drukčijeg, feminističkog predznaka — razvija tekst Sadie Plant, koja za glavni lik svoga *tkanja* (termin kojim, kao i neke druge autorice, interpretira povezanost žena i kompjutora) uzima Adu Lovelace, Kraljicu strojeva. Prateći njezin životni i radni put u prvoj polovici devetnaestog stoljeća, kada se, upravo s Adom, "povijesti računarstva i ženskog oslobođenja prvi put neposredno protkivaju", i preuzimajući, interpretirajući dijelove tekstova Luce Irigaray, Plant ispisuje priču o *budućnosti koja izviruje*, koja je već tu negdje: "Poput žene, i softverski sustavi se koriste kao oruđa muškaraca, kao njegov medij i njegovo oružje; svi su oni razvijeni u interesu muškarca, ali svima je suđeno da ga izdaju. Optika se mijenja, nešto se događa iza zrcala, roba uči govoriti i misliti."

Iako se u više tekstova autori dotiču pitanja onog dijela suvremene kinematografije koja se bavi odnosom ljudi i strojeva ili novim oblicima *ljudskosti*, autorice Samantha Holland (*Descartes ide u Hollywood*) i Alison Landsberg (*Protetsko sjećanje*) tekstove temelje upravo na filmskoj pop kulturi. Prva od njih kritički govori o *umu, tijelu i rodu u kiborškoj kinematografiji*, a druga se bavi utjecajem takozvanog protetskog sjećanja na procese identiteta (na primjeru filmova *Total Recall* i *Blade Runner*). Protetska svijest je važna točka i u tekstu Roberta Rawdona Wilsona *Kiberdijelovi (tijela)*.

Još važnije mjesto od *filmskoga* u brojnim tekstovima ima ono *književno*. S jedne strane zbog terminološkog utjecaja iz književnog svijeta (William Gibson i znanstvenofantastični roman *Neuromancer* iz 1984., koji se uzima kao početak uporabe pojma kiberprostor), ali još više zbog *sadržajnog* utjecaja na sociološke i kulturološke teorije o *suvremenom dobu*. Neki autori naglašavaju ulazak fikcije (književnosti cyberpunka u koju se smješta i Gibson) u znanstvene diskurse ili čak potpuno zamagljene granice među njima. Cyberpunkom se u ovome zborniku najeksplicitnije bavi tekst Kevina McCarrona *Trupla, životinje, strojevi i lutke*.

Anne Balsamo piše o oblicima tehnološke tjelesnosti; David Tomas, dajući i iscrpan prikaz kibernetike, govori također o slici tijela u kiborškom dobu; Nigel Clark se bavi generacijama kibertijela; Nick Land piše fragmentirani filozofsko-književni tekst pod naslovom *Meso (ili: Kako ubiti Edipa u kiberprostoru)*. Tu su i tekstovi *Otjelovljeno računalo / korisnik* Deborah Lupton i *Istući meso/preživjeti tekst, ili kako izaći živ iz ovog stoljeća* Vivian Sobchack. Prvi od njih istražuje odnos ljudi i kompjutora, pitanje *emocionalnih i otjelovljenih odnosa što ih suvremeni korisnici imaju sa svojim osobnim računalom*, a drugi, mjestimično iznimno ironičan i gorak, kritikom Baudrillarda ("... imala sam priliku napasti tijelo Jeana Baudrillarda") i vlastitim iskustvom korištenja, imanja *zamjenske* noge govori o *suvremenim diskursima o tehnološkim tijelima*.

Urednički izbor četrnaest autora i autorica, od kojih su neki prilično zvjezdanih imena u svijetu proučavanja takozvane tehnološke kulture, čini se vrlo dobrim, ne samo zbog njihovih *različitih izvorišnih* društvenih ili humanističkih disciplina (sociologije, filozofije, povijesti, kulturalnih studija) već i zbog stilova pisanja, zbog različitih

stavova (od oduševljenja do izrazite kritičnosti) i različitih *putova* koji ili vode do *zaključaka* ili pak tekstove ostavljaju *otvorenima*.

Iva PLEŠE

Eric Hobsbawm, Bandits, Abacus, London 2001., 226 str.

Četvrto izdanje knjige *Banditi* Erica Hobsbawma donosi širi i kritičniji pogled na problem "socijalnog bandita" ili bandita-buntovnika, pljačkaša i odmetnika kojeg javnost ne

smatra običnim zločincem, već izvršiteljem društvene pravde, pravednim osvetnikom ili vođom svojevrsnog pokreta otpora.

Početak 1950-ih Eric Hobsbawm je uočio da se diljem Europe javljaju identične priče i mitovi o određenim tipovima bandita kao nositeljima pravde. Daljnim promatranjem autor je zaključio da se ta pojava ne javlja samo u Europi već i u cijelom svijetu, što ga je potaknulo da napiše esej *Primitive rebels* [Primitivni buntovnici] (Manchester, 1959.), koji je deset godina poslije, na temelju detaljnijih istraživanja (u prvom redu na prostoru Južne Amerike) proširio u prvo izdanje knjige *Banditi* (London, 1969.), čije četvrto izdanje prikazujemo. Djelo je potaknulo brojna istraživanja o povijesti bandita, iako su s vremenom mnoge Hobsbawmove ideje odbačene, pri čemu se u prvome redu misli na njegove prvobitne teze o "socijalnom banditu". Boreći se da dokaže svoje pretpostavke i razmišljanja, Hobsbawm prihvaća kritike pa tako izdaje prošireno drugo (za Penguin Books, 1971.) i treće (za Pantheon Books, 1981.) izdanje.

U predgovoru ovoga četvrtoga izdanja autor objašnjava osnovne razloge koji su ga, uz nagovor izdavača, naveli da ga priredi. Naime, od 1981. godine se javlja velik broj novih radova koji se bave poviješću bandita diljem svijeta i to na prostorima Kine, Balkana, Mediterana, Latinske Amerike te niza manjih regija. Time se nije proširila samo građa nego i pristup proučavanju i istraživanju ove teme, odnosno način na koji se o njoj može razmišljati, pa je autor zaključio da u četvrtom izdanju mora uzeti u obzir sve nove studije. S druge strane, brzo raspadanje državne vlasti u mnogim dijelovima svijeta i prepoznatljiva nemoć čak i snažnih država da održe razinu reda i zakona uspostavljenu u 19. i 20. st. pogodovali su razvoju banditstva uopće. Stoga najnovije izdanje Hobsbawmovih *Bandita* upoznaje čitatelja s (novom) vrstom povijesnih okolnosti i uvjeta u kojima može egzistirati ponekad endemično, a ponekad epidemično banditstvo. Tako je, uzevši u obzir sve kritike, studije i teze, te nove društvene prilike autor sustavnije smjestio bandite u politički okvir.

U ovom izdanju nije izmijenio devet osnovnih poglavlja iz prijašnjih izdanja niti tekst "Women and Banditry" [Žene i banditstvo], koji se nalazi u prilogu. Uvodno poglavlje naslovljeno "Portrait of a Bandit" [Portret bandita] zapravo je proširen predgovor američkom izdanju iz 1981. godine. Uvršteno je potpuno novo poglavlje "Bandits, States and Power" [Banditi, države, moć], a prilogu je pridruženo i novo poglavlje "The Bandit Tradition" [Tradicija banditstva]. Izmijenjen je i pogovor (iz dva dijela) koji se odnosi na kritiku Hobsbawmova dosadašnjeg rada te daje pregled prežitka pojave banditstva u kasnom 20. stoljeću. U posljednjem dijelu knjige, "Bilješkama", autor daje prošireni pregled i kritički osvrt na slična izdanja (prema regijama).

Riječ bandit dolazi od talijanske riječi *bandito* koja označava čovjeka koji se iz bilo kojeg razloga nalazi izvan zakona, pa su banditi po definiciji oni koji djeluju izvan okvira vlasti i prema kojoj pružaju otpor, iako i sami, kao buntovnici, mogu provoditi vlast. Drugim riječima, banditi se nalaze izvan skupina koje vlast ili drugi oblici središta moći (primjerice zemljoposjednici) nadziru i na koje utječu. Stoga da bi se razumijela povijest banditstva, ono se mora promotriti u kontekstu povijesti vlasti, odnosno moći.